

**Ivan Andrijanić, *Gramatika sanskrta,*
Školska knjiga, Zagreb, 2019., 358 str.**

Knjiga *Gramatika sanskrta* objavljena je 2019. godine kod izdavača Školske knjige. Autor joj je Ivan Andrijanić, izvanredni profesor na Odsjeku za indologiju i dalekoistočne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je ujedno i predstojnik Katedre za indologiju. Na istom fakultetu drži nastavu iz sanskrtske gramatike, sanskrtskih seminara i indijske povijesti. Primarno mu je područje interesa filološka obrada sanskrtskih filozofskih i epskih djela. Doktorirao je upravo iz područja indijske filozofije 2010. godine, a godine 2012. objavljena mu je knjiga *Filozofija vedānte* u izdanju FF Pressa. Zanimljivo je istaknuti i to da je Ivan Andrijanić ujedno i akademski slikar. U travnju 2020. godine autor je za knjigu *Gramatika sanskrta* dobio nagradu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za najviša znanstvena i umjetnička dostignuća u Republici Hrvatskoj za 2019. godinu za područje filoloških znanosti.

Knjiga *Gramatika sanskrta* obaseže 358 stranica, a podijeljena je u šest poglavlja uz koja donosi i dva dodatka (dodatak o prozodiji i metrici te dodatak s glagolskim oblicima). Gramatika sadrži i tekstove za vježbu i to ulomke iz *Pjesme o kralju Nali* (koja je pak dio *Mahābhārate*), *Pjesme o Sāvitrī* (isto iz *Mahābhārate*), *Hitopadeše* i *Pañcatantre*, kao i prateći sanskrtsko-hrvatski i hrvatsko-sanskrtski rječnik. Na kraju dolaze rješenja nekih vježbi, popis pokrata i izdanja tekstova, opći popis pokrata, literatura te na kraju kazalo pojmova. Recenzenti su knjige akademici Mislav Ježić i Ranko Matasović te dr. sc. Goran Kardaš.

S obzirom na to da sam tijekom studentskih dana više godina i sâm učio sanskrt, u prikazu ću *Gramatiku sanskrta* povremeno uspoređivati s dvjema gramatikama s kojima sam najbolje upoznat, Macdonellovom (*A Sanskrit Grammar for Students*, treće izdanje 1927.) i Whitneyjevom (*Sanskrit Grammar*, peto izdanje 1924.). Pritom se ne pretendira na iscrpnu analizu, već usporedbe navodim ilustrativno.

Predmet je ove gramatike sanskrt, klasični jezik indijske civilizacije. Sankrt je indoeuropski jezik iz indoiranske grane, unutar koje pripada indoarijskoj skupini. U strogom smislu on nije izumro jer i danas broji određeni broj izvornih govornika (autor navodi brojku od 14 tisuća iz 2001. godine, str. 42), a raširen je i kao drugi jezik. Ovo je prvi opis sanskrta izvorno nastao na hrvatskom jeziku, ali nije prvi opis sanskrta na hrvatskom jeziku. Naime, postoji i prijevod Stenzlerove *Sanskrt-ske početnice* koji je izradio, prelomio i objavio 1995. godine Krešimir Krnic.¹

Kao što nam tumači autor u uvodnom poglavlju, sanskrt nije monolitan pojam, on je raslojen i to ponajprije vremenski, ali možda još važnije i žanrovski. Stoga je možda preciznije reći da je predmet ove gramatike *klasični* ili *pāṇinijevski*² sanskrt,

1 Treba spomenuti i srpski prijevod Mayrhoferove *Sanskritske gramatike sa poredbenim objašnjenjima* koji je izradio Aleksandar Loma.

2 Prema imenu Pāṇinija, najvećeg sanskrtskog gramatičara (5. st. pr. Kr.).

odnosno »jezik normiran trudom starodrevnih indijskih gramatičara« (str. 13). Od drugih varijeteta sanskrta najpoznatiji su vedski, jezik svetih knjiga *Veda*, te epski sanskrt, jezik indijskih epova. Vedski je svojevrsna starija verzija klasičnog sanskrta, iako među njima ne postoji vremenska susljednost u strogom smislu (tj. vedski nije razvio u sanskrt niti je sanskrt nastao iz vedskog), baš kao što ne postoji ni između, primjerice, homerskog i klasičnog (atičkog) grčkog. Vedski sanskrt nije predmetom ove gramatike. Epski sanskrt je pak vremenski nešto mlađi od klasičnog sanskrta te pokazuje određena odstupanja od klasične norme, najvjerojatnije uslijed utjecaja govorenog jezika. U gramatici se često upućuje na osobitosti koje prema klasičnoj normi pokazuje epski sanskrt. Ovo su neke od glavnih informacija koje donosi prvo, uvodno poglavlje gramatike, ali ono je ipak puno više od toga te ću ga sada i nešto detaljnije prikazati.

Uvodno poglavlje sastavljeno je od 15 razdjela. U prvome se razdjelu tumači što je sanskrt, daje etimologija toga glotonima (izvorno *samskrta* 'sačinjen, savršen, posvećen') te objašnjava civilizacijska vrijednost koju sanskrt ima za Indijski potkontinent. Razdjeli od drugog do petog govore o jezičnoj povijesti sanskrta, indoeuropskom prajeziku i indoeuropskim jezicima, vezama indoarijskih jezika s iranskima i dr. Daje se i vrlo detaljni prikaz povijesnog razvoja glasova između indoeuropskog i indoiranskog prajezika (str. 22–23) te između indoiranskog prajezika i sanskrta (str. 25–26). Šesti je razdjel posvećen vedskom sanskrtu, njegovim jezičnim obilježjima te opisu vedskog korpusa tekstova. Sedmi razdjel govori o slavnoj indijskoj gramatičarskoj tradiciji, a posebno je zanimljivo oprimjerenje Pāṇinijeva jezgrovitog bilježenja jezičnog pravila (str. 31). Osmi razdjel govori o epovima i epskom sanskrtu, deveti o klasičnoj književnosti (*kāvya*), a deseti o stručnoj književnosti. Jedanaesti razdjel posvećen je sanskrtu buddhističke i jiniističke književnosti. Dvanaesti razdjel opisuje razdoblja u vanjskoj povijesti sanskrta, s osobitim obzirom na rasprostranjenost uporabe sanskrta u suvremenoj Indiji. Trinaesti razdjel govori o povijesti proučavanja sanskrta izvan Indije, u kojoj istaknuto mjesto ima Hrvat iz Donje Austrije Filip Vesdin (1748. – 1806.). Sljedeći, četrnaesti razdjel specifično govori o proučavanju sanskrta u Hrvatskoj, koje postoji još od 1874. godine na zagrebačkom sveučilištu. Od 1959. godine postoji i studij indologije na Filozofskom fakultetu istog sveučilišta. U istom se razdjelu ističu i brojni rezultati i istraživački uspjesi hrvatske indologije, koji su poznati i u međunarodnim krugovima. Konačno, u petnaestom razdjelu govori se o gramatikama sanskrta te se među njima kontekstualizira i ova gramatika. Autor gramatike na kraju razdjela (str. 55) tako ističe važnost toga da se i na hrvatskom sastavi gramatika sanskrta. Naime, autor izvrsno primjećuje da gramatika sanskrta pisana iz perspektive hrvatskog neće biti ista kao gramatika pisana iz perspektive engleskog, njemačkog ili francuskog.³ Uvodno poglavlje ujedno sadrži sve što nekome može zatrebati ako se želi uputiti dublje u

3 Primjerice, Macdonellova gramatika sadrži razdjel o članu, koji ne postoji u sanskrtu, ali se navode njegovi najbliži ekvivalenti. Naravno, ovaj tip informacije važan je govorniku engleskog, ali ne i govorniku hrvatskog.

pojedina područja indologije jer svaki razdjel završava popisom preporučene literature, koji uključuju i najnovije radove, kao i radove hrvatskih indologa.

Ostala poglavlja iznose jezičnu materiju. Drugo poglavlje opisuje glasove, naglasak i pismo, treće morfonologiju, četvrto morfologiju, peto složenice, a šesto osnove sintakse.

U drugom poglavlju daje se opis sanskrtskih glasova s uputom za izgovor i napomenom o naglasku. Poglavlje sadrži i uvod u sanskrtsko pismo, devanagari, kojim su u gramatici ispisani svi primjeri i paradigme uz paralelnu latiničnu transliteraciju.

Treće poglavlje opisuje sanskrtsku morfonologiju. Sanskrit je na (zlu) glasu kao jezik s brojnim morfonološkim alternacijama (poznatijima kao sandhi), a koje se pojavljuju i unutar riječi (unutarnji sandhi) i između riječi (izvanjski sandhi). Pravila sandhija su predstavljena i sistematizirana vrlo pregledno (puno preglednije nego, primjerice, u Macdonellovoj ili Whitneyjevoj gramatici) s brojnim primjerima. Čini se ispravnom i odluka da se pravila sandhija shematski prikazuju isključivo na latinici, čime se dobiva na preglednosti. U poglavlju se nalaze i brojni vrlo korisni zadatci na kojima se mogu detaljno izvježbati pravila sandhija. Usvajanje pravila sandhija vrlo je važno za razumijevanje sanskrtskih tekstova, ali i sanskrtske morfologije. Zato autor u kasnijem poglavlju o morfologiji redovito upućuje na relevantna pravila sandhija koja se tiču pojedinih morfoloških oblika, kao i na mjesto u gramatici gdje su ta pravila objašnjena, čime se prilično olakšava razumijevanje oblika te omogućava korisniku da više puta ponovi svako pravilo sandhija i na taj ih način bolje usvoji. *Repetitio est mater studiorum*.

Četvrto poglavlje posvećeno je morfologiji, a obrađuju se redom sklonidba imenica i pridjeva, stupnjevanje pridjeva te sklonidba zamjenica i brojeva. Nakon toga slijedi pregled glagolskih oblika, što uključuje glagolska vremena, razne izvedene osnove, tvorbu participa, glagolskih priloga i imenica. Nakon glagola se obrađuju se nepromjenjive riječi, uključujući i tvorba priloga te na kraju tvorba imenica. Pojedine cjeline prate vježbe s rečenicama za prijevod sa sanskrta na hrvatski i obratno. Pregled morfologije imenskih riječi slijedi očekivani poredak kao u drugim klasičnim jezicima te se počinje s vokalskim osnovama, a zatim slijede suglasničke (tako je, primjerice, i kod Whitneya, ali ne i kod Macdonella), a obuhvaćeni su oblici klasičnog sanskrta. U pregledu glagolske morfologije ima više upućivanja na starija jezična stanja, primjerice vedski, zbog većeg broja dalekosežnih promjena u strukturi glagolskog sustava koje klasični sanskrit smještaju u svojevrsnu prijelaznu fazu između vedskog stanja bliskog indoeuropskom prajeziku i drugim starim indoeuropskim jezicima (primjerice grčkom) i stanja posvjedočenog u suvremenim indoirijskim jezicima. Pritom svjedočimo situaciji u kojoj su se mnogi glagolski oblici izgubili u potpunosti ili barem postali vrlo rijetki, a broj se opreka reducirao (npr. gubljenje razlikovanja između aktiva i medija). Iako se jasno očituje težnja za pojednostavljenjem glagolskih oblika, u mnogim se tekstovima još javljaju brojni stari

oblici. Stoga ih je potrebno detaljno opisati u ovakvoj gramatici unatoč maloj vjerojatnosti da se na takve oblike naiđe u tekstovima.

Peto je poglavlje posvećeno složenicama, koje kao osobitost sanskrta zaslužuju posebno poglavlje. U njemu se tumači klasična i u današnjoj lingvistici često citirana podjela na četiri glavna tipa imenskih složenica (*dvandva*, *tatpuruṣa*, *karmadhāraya* i *bahuvrihi*), a tumače se i još neke vrste složenica (*dvigu*, *avyayibhāva*). Imenske su složenice zasigurno jedno od područja sanskrtske gramatike koje je lakše razumjeti kada je izloženo iz perspektive hrvatskog jer kao što pokazuje autor (str. 194) svi se glavni tipovi imenskih složenica mogu naći i u hrvatskom. Isto tako, lakše je razumjeti pojedine složenice (osobito *bahuvrihi*) kada ih se prevede na hrvatski prije nego na engleski. Za svaki od četiriju glavnih tipova složenica priložene su i vježbe. Spomenimo da se na samom početku poglavlja daje i kratki osvrt na glagolske složenice, odnosno kombinacije glagola s prefiksima.

Šesto i posljednje poglavlje posvećeno je osnovama sintakse sanskrta. Riječ o vrlo inovativnom pregledu sanskrtske sintakse. Prvo, ima puno više informacija o sintaksi nego već spomenute standardne gramatike na engleskom (Macdonell, Whitney), koje joj posvećuju vrlo malo prostora. Ova gramatika sadrži sve što i te gramatike (npr. sintaksa padeža i glagolskih vremena), ali i mnogo toga drugoga. Posebno se može istaknuti razdjel s općim napomenama (VI.1), razdjel o osobitostima u uporabi pojedinih vrsta riječi (VI.7) te razdjel o česticama (VI.10). Čestice su prilično zbunjujuće svakom početniku u sanskrtu koji tek počinje čitati tekstove te je stoga vrlo korisno na jednom mjestu imati njihov popis s jasnim objašnjenjima njihovih značenja i funkcija. Posebice je korisno što se jasno naznačuje koje su od čestica ekspletivi, odnosno ne znače ništa nego služe popunjavanju metra. Drugo, sintaksi se pristupa iz perspektive ustroja hrvatskog jezika te je mnoge osobitosti sanskrta tako lakše razumjeti, baš kao i kod složenica. Također, poglavlje je puno informativnije za hrvatskog čitatelja zbog uporabe hrvatskog sintaktičkog nazivlja. Pri opisu sintakse padeža, primjerice, autor redovito navodi slučajeve gdje glagolska rekcija sanskrtskih glagola ne odgovara rekciji hrvatskih glagola sličnog značenja. Nadalje, kod opisa pokaznih zamjenica autor uspoređuje sanskrtski sustav pokaznih zamjenica s hrvatskim trodijelnim sustavom (*ovaj–taj–onaj*), čime se dobiva jasnija slika o sanskrtskom sustavu kakvu nije moguće dobiti iz gramatika na engleskom jeziku (engleski ima drukčiji sustav pokaznih zamjenica). Spomenimo i posebnu pozornost koju autor daje opisu konstrukcije *s iti* (str. 244–245 i 249–250), koja je u sanskrtu ekvivalent hrvatske objektne rečenice te je vrlo česta, ali je vrlo neobična i na nju se teško naviknuti. Ovo su bili samo neki primjeri, a poglavlje sadrži i niz drugih korisnih osvrta i uvida. Nadalje, uz upućivanje na razlike između sanskrta i hrvatskog daju se i brojni savjeti kako neke od kompleksnijih konstrukcija ne samo lakše razumjeti nego i kako ih elegantnije pretočiti u hrvatski jezik. Uza sve već spomenuto, autor u poglavlju osobito pozornost obraća i na funkcionalno ekvivalentne konstrukcije te čitatelja često upozorava koja je od konstrukcija sa sličnim značenjem češća ili uz koji se funkcionalni stil veže (recimo kod izražava-

nja zavisnih rečenica raznim glagolskim priložima i pridjevima te složenicama). Na kraju se daje i popis najvažnije literature o sintaksi sanskrta.

Gramatiku zaokružuju dva dodatka. Prvi dodatak posvećen je prozodiji i metrici, a drugi sadrži temeljne glagolske oblike najvažnijih sanskrtskih korijena. Oba se dodatka mogu naći u drugim gramatikama (recimo kod Macdonella). Kada govorimo o drugom dodatku, treba istaknuti njegovu važnost kao pomagala pri snalaženju u obilju glagolskih oblika s kojima se susreće početnik u sanskrtu. Ipak, dodatak s glagolskim oblicima u *Gramatici sanskrta* ima i posebnu vrijednost zbog toga što su svi ti oblici dani u transliteraciji (kod Macdonella su svi oblici samo na devanagariju), ali i zbog prijevoda značenja korijena na hrvatski. Autor ovog prikaza može i sam posvjedočiti koliko je ponekad teško dokučiti značenje sanskrtskog korijena na temelju prijevoda na engleski. Često se to slučaj zbog nerazumljivih engleskih riječi – npr. korijen *kram* se kod Macdonella prevodi kao ‘stride’, što je puno jasnije kada imamo hrvatski prijevod ‘koračati’ (str. 261). Ponekad je razumijevanje otežano zbog polisemije engleskih glagola koja nema ekvivalenta u hrvatskom. Primjerice, kako prevesti na hrvatski korijen *dhmā* koji Macdonell prevodi kao ‘blow’ – znači li on ‘puhati’, ‘raznijeti što’ ili ‘eksplodirati’? S popisom korijena na hrvatskom oko toga nema dileme – korijen znači ‘puhati’ (str. 266).

Pri pisanju ovakve gramatike potrebna je gotovo nevjerojatna pažljivost i preciznost – sanskrt ima vrlo kompleksan fonološki sustav pa je i njegovo zapisivanje kompleksno, posebice na latinici, gdje je upotrebljavaju brojna dodatna slova i znakovi. Zato je prilično impresivno to što su svi primjeri i paradigme dani paralelno i na devanagariju te u transliteraciji. Gotovo je nevjerojatno koliko je gramatika besprijekorno izvedena, a broj tipfelera, omaški i nezgrapnosti je zanemariv.⁴ Jedini veći previd koji mogu istaknuti jest to da se nigdje ne objašnjava raspored slova u devanagarskoj abecedi (osim ako mi to objašnjenje nije promaklo). Devanagarska abeceda jedino se spominje, ali ne objašnjava, u prvom odjeljku na str. 66. Poredak slova u devanagarskoj abecedi je dosta različit od klasičnog latiničnog poretka, a tim se poretkom navode i glagolski korijen u drugom dodatku, kao i sanskrtske riječi u sanskrtsko–hrvatskom rječniku na kraju gramatike.

Gramatika je vrlo pregledna i čitka, po čemu se izdvaja od Macdonellove i Whitneyjeve gramatike, koje su gusto složene, sitnog fonta i višestruko pretiskivane gramatike. Dodatno u svemu pomaže i činjenica da su svi sanskrtski primjeri bilo na devanagariju ili u transliteraciji otisnuti plavom bojom zbog čega su lakše uočljivi unutar teksta koji je otisnut crnom bojom. Još ću jednom istaknuti i činjenicu da gramatika kontekstualizira i tumači pojave specifične za sanskrt na način koji je

4 Navest ću tih nekoliko koje sam uočio: na str. 19fn15 treba pisati de Vaan 2008 umj. de Vaan 2002.; na stranici 19 upotrijebljena kratica *ie.* nije navedena u popisu pokrata; na kraju razdjela I.6 (str. 30) u citatnici Ježić (1987.) nalazi se razmak viška iza slova *ṛ*; nazivi Ponsove rukopisne gramatike sanskrta različito su navedeni na str. 46 fn 66 i str. 47 fn 71.; na str. 63 fn 91 ne vidi se znak koji se želi objasniti; na str. 70 u §37 umjesto *tava* treba pisati *mama*; na str. 73, §45 aspiracija nije napisana u indeksu, na str. 226 treba pisati (barem mislim) kod doslovnog prijevoda primjera u §300.b) »Živi u učitelju.« umjesto »...u učitelju.«. Ovih par sitnih omaški nikako ne umanjuju dojmljivu cjelinu koju predstavlja ovo djelo.

govornicima hrvatskog u najvećoj mogućoj mjeri razumljiv. Time jasno pokazuje zašto je bilo potrebno sastaviti ovakvu gramatiku, ali i doprinosi daljnjem razvoju sanskrtskih studija u Hrvatskoj.

Nadalje, treba istaknuti da autor pokazuje da je dobro upućen i u indoeuropeistiku. U gramatici se tako na nekoliko mjesta tumače pojave upućujući na indoeuropsko stanje (npr., na str. 73–74, §45 ili na str. 147 fn 191–192), iako se takva tumačenja ne navode redovito, što je razumljivo jer ovdje nije riječ o povijesnoj gramatici.

Osim što je i sadržajno dojmljiva, knjiga privlači i vizualno. Naslovnica je obojana narančasto i ljubičasto, a upadljiva je i već spomenuta dvostruka boja teksta (crni za hrvatski, plavi za sanskrt). To sve ostavlja dojam da je riječ o jednoj važnoj knjizi. Ovakvo raskošno izdanje jedne gramatike, sadržajno i vizualno, i to još gramatike jednog dalekog i klasičnog jezika ostavlja pozitivan dojam u vremenu kad se humanističke znanosti sve manje cijeni. Ovakva izdanja pokazuju da je predmet kojim se one bave vrijedan intelektualne pozornosti, ali i da zavrjeđuje da bude lijepo »zapakiran«. Za kraj mogu samo čestitati autoru na dojmljivom pothvatu i izraziti vjeru da će knjiga s vremenom postati među studentima indologije i drugim studentima zainteresiranim za stare filologije jedan od onih klasičnih udžbenika na kojem će se obrazovati generacije i generacije. Autor ovih redaka svakako se veseli što će se u budućnosti ovoj knjizi moći mnogo puta vraćati.

Jurica Polančec